

הדרך לירושלים:

עיון ביומני נוסעים לארץ הקודש

ד"ר איל דודסון

שיעור 1

"הגיאוגרפיה הקדושה": המסעות הנוצריים-ביזנטיים לירושלים בלב הפולמוס עם היהדות

אורה לימור, "עולי רגל נוצריים בתקופה הביזנטית", בתוך: יורם צפריר ושמואל ספראי (עורכים), ספר ירושלים: התקופה הרומית והביזנטית 638-70 (הוצאת יד בן-צבי, 1999), עמ' 410

אין מניע אחר להליכת אדם לירושלים, אלא כדי לראות ולגעת במקומות שבהם נכח כריסטוס בגופו, ולהיות מסוגל להצהיר מתוך ניסיונו שלו: "נבואה למשכנותיו נשתחווה להדם רגליו" (תהילים קלב, ז).

יהושע פראוור, "הנצרות בין ירושלים של מעלה וירושלים של מטה", בתוך: י' אבירם (עורך), ירושלים לדורותיה (החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, תשכ"ט) עמ' 138

אם אחרי סבלי האדון מקולל המקום הזה, כפי שטוענים רשעים, למה התכוון פאולוס כאשר מיהר לירושלים כדי לחוג שם את חג השבועות? ... קשה למנות את מספר הבישופים, המארטירים, אבות הכנסייה שבאו לירושלים... כיוון שסברו שהם לוקים בחסר בדת ובידע, ושלא יקבלו, כפי שאומרים, מלוא חפניים של מעלות, אלא אם יעבדו את המשיח במקומות שבהם התחיל האוואנגליון את קרינתו מן הצלב.

אוסביוס, תולדות הכנסייה, ג (מהדורת ר' פרנק), עמ' 74

...הדברים הללו התרחשו בצורה זו בשנת השלטון השניה של אספסיאנוס, לפי דברי הנבואה של אדוננו ומושיענו ישוע המשיח, אשר בחזותו אותם בכח אלוהי, ככתוב בבשורה הקדושה המתעדת את מלותיו, קונן והתאבל כאילו התרחשו בה בעת... אם משווים את דברי מושיענו לכתבים האחרים של ההיסטוריון אודות המלחמה, איך אפשר שלא לתמוה ולא להכיר באופי האלוהי והעל טבעי של הידיעה מקדם והנבואה של מושיענו?

אוסביוס, חיי קונסטנטינוס, בתוך: אלי שילר (עורך), כנסיית הקבר (אריאל, 1985), עמ'

146-145

אז הקיסר ידיד האלוהים [קונסטנטינוס] הקים עוד מפעל גדול... הוא החליט שיש להציג בהבלטה... לעיני כל את המקום המבורך ביותר של תחיית המושיע... ציווה הקיסר לבנות סביב למערה בית תפילה ראוי לאל... ובמקום שהיה קבר המושיע הוקמה ירושלים החדשה.

The Breviary, בתוך: דן בהט, ירושלים – אוסף מקורות (המדור לידיעת הארץ התנועה הקיבוצית והוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ו)

העיר בנויה על גבעה. באמצע העיר עומדת הבזיליקה של קונסטנטינוס [כנסיית הקבר]... אפשר לראות כאן את קרן השמן בה נמשחו דוד ושלמה, וכן הטבעת עשוית הענבר שבה היה חותם שלמה את מכתביו. כאן אדם נוצר מעפר, כאן אברהם העלה את בנו יחידו את יצחק לעולה, וכאן נצלב אדוננו.

פירוש הירונימוס לצפניה א 15, בתוך: נתן שור, תולדות ירושלים, א (תל אביב, 1987) עמ'

289

עד היום אסור לעבדים הבלתי נאמנים להיכנס לירושלים, כיון שרצחו את עבדי אלהים ואפילו את בן האלהים. הם יכולים לבוא העירה רק לבכותה, והם קונים בכסף את הזכות לבכות את חורבן עירם. אלה שקנו לפנים את דם ישו קונים עתה את דמעותיהם ואין מרשים להם לבכות אפילו בכייה אחת חנינם. ותראה, כי ביום שנלכדה ירושלים בידי הרומאים בא עם נדכא, מתקהלות נשים כבדות זקנה וגברים עשוקי שנים ולבושי קרעות לגופותיהם – עדות הם לחרון ה'. קהל האומללים מתכנס... ומבכה... את חורבות המקדש. ויש שהם מביאים אתם בכיים זה שופרות

ילקוט שמעוני, ישעיה ס, רמז תצט

אמר ר' אחא: נמשלו ישראל לזית, שנאמר: 'זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך'. ונמשל הקב"ה בנר: 'נר אלהים נשמת אדם'. מה דרכו של שמן לינתן בנר והם מאירים שניהם כאחת, כך אמר הקב"ה לישראל: הואיל ואורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי, אני אתם נלך ונאיר לציון, שנאמר: 'קומי אורי כי בא אורך'. אמר ר' הושעיא: עתידה ירושלים לעשות פנס לאומות העולם, והם מהלכים לאורה. מה טעם? 'והלכו גוים לאורך'. וכן הוא אומר: 'נכון יהיה הר בית ה' וגו''. זהו שאמר הכתוב: 'כי עמך מקור חיים באורך נראה אור'.

במדבר רבה טז, כג

בא וראה מה בין צדיק לרשע, בין עובד אלוהים לאשר לא עבדו: משל למטרוניתא שהיתה לה שפחה כושית והלך בעלה למדינת הים. כל הלילה אומרת אותה שפחה לאותה מטרוניתא: אני נאה ממך, והמלך אוהב אותי יותר ממך. אמרה לה אותה מטרוניתא: יבוא הבוקר ונדע מי נאה ומי שאוהב אותה המלך. אף כך אומות העולם אומרים לישראל: אנחנו מעשינו יפים ובנו חפץ הקב"ה. לכך אמר ישעיה: יבא הבוקר ואנו יודעין במי חפץ.

שיעור 2

"זהו תוארו של גן עדן" – הפילוסופיה הקלימטולוגית המוסלמית והשפעתה על משנת חכמי היהודים בספרד בימי הביניים

אלמקדסי, בתוך: אורי טל, ארץ ישראל במקורות ערביים בימי הביניים (634-1517), (יד יצחק בן-צבי, 2014), עמ' 38, 46-47

אין נכבדים כאנשי ירושלים היות שאינך מוצא בה לא מגרעת ולא פגם, לא שתייה גלויה של שכר ולא שכרות. אין בה בתים שקיימים בהם סטייה מדרך הישר, לא בסתר ולא בפומבי, ויש בה עבודת האל ונאמנות לו. פעם נודע להם שהמושל שותה שכר ובנו חומה מסביב לביתו והפרידו בינו לבין חבר מרעיו...

[ירושלים]: הקור בה אינו חזק ואין בה חום, ונדיר שיורד בה שלג... זהו תוארו של גן עדן.

ר' יהודה הלוי, ספר הכוזרי, מאמר ראשון, סעיף א

ומעולם לא ברא אלוה אדם, כי העולם קדמון. ומאז מעולם נולד כל אדם מאדם שקדם לו, והורכבו בו צורות ותכונות מזגיות ומידות מאביו ומאמו ומשאר קרוביו, ואיכויות התלויות באקלים ובארץ המולדת, במזונות ובמים, ובכוחות הגלגלים וקבוצות הכוכבים והמזלות כפי מעמדם במערכה.

ר' יהודה הלוי, ספר הכוזרי, מאמר ראשון, סעיף צה

וכך היה הדבר גם בדורות אשר מנח עד אברהם: אמנם היה בהם מי שלא דבק בו העניין האלוהי – כן, למשל, תרח, אולם – אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו – לעֵבֶר, גדולה מזאת! הוא הכיר גם את נח, כי העניין האלוהי נמשך אצלם מאבות אבות אל בני בנים. כך היה אברהם סגולת עֵבֶר ותלמידו, ועל כן נקרא 'עברי', ועבר היה סגולת שם, שהיה סגולת נח, שכן נפלו לו בירושה ארצות האקלימים הנוחים, שבאמצעותן נמצאה ארץ חמדה, ארץ כנען, היא ארץ הנבואה. אך יפת יצא אל הצפון וחם אל הדרום. וסגולת אברהם מבין בניו היה יצחק, ולכן שילח אברהם את כל בניו האחרים מן הארץ המיוחדת ההיא, ארץ כנען, ואותה יחד ליצחק. וסגולת יצחק היה יעקב, ולכן הורחק עשיו אחיו מן הארץ ההיא, כי יעקב לבדו נמצא ראוי לה.

ר' יהודה הלוי, ספר הכוזרי, מאמר רביעי, סעיף יז

בצדק נקרא אפוא ה' בשם 'אלוהי ישראל', כי ראייה זאת לא ניתנה לכל עם אחר. וכן הוא נקרא 'אלוהי הארץ', כי ארץ ישראל, על אווירה, אדמתה ושמייה, נתייחדה בסגולה המסייעת להשגת הנבואה, בהצטרף לסגולה זו התנאים שהם מעין עבודת האדמה והכנתה להצלחת מין צמחים.

ר' אברהם אבן עזרא על קהלת א, יב

"אני קהלת... הייתי מלך בירושלים"... ואמר "בירושלם" בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה, כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלושה חלקים האמצעיים, כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או קור להיות תולדת אדם ישרה, וידוע כי רוחב ירושלם שלוש מעלות והוא חצי היישוב, כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בצפון או בדרום.

רד"ק על תהילים ז, ג

הישוב נחלק לשבעה חלקים, ובחלק האמצעי היא ירושלם והיא באמצע הישוב, ולפיכך אורה טוב וממוסך מכל האוירים לבריאות הגוף ולחכמה.

ש"י עגנון, פתחי דברים (שוקן, תשס"א), עמ' 151-152

שמח היה עזרא בצאתו. אחר כל פסיעה עמד והביט מתוך שמחה גלויה ועיניו צוהלות היו. מימי לא ראיתי אדם שכל פיסה של ירושלם משמחתו כל כך. בפתאום לקח את ידי וחיבקה כמי שעברה עליו שמחתו ואמר ובכן שוב אני בירושלים. אחר שתים שלוש פסיעות עמד והביט בי ואמר, הרי אתה מכיר אותי ואתה יודע שאיני מן המגזימים ואיני אוהב את הגוזמאות, ואם אומר לך דבר שאם נראה בעיניך כגוזמא דע שאינו אלא אמת לאמיתה. כל אימת שאני עולה לירושלים ורואה את עצמי בתוכה דומה עלי שפותחים לי פתחי עולם. דרכה של לשון כשאומרים דומה מוסיפים ואומרים כאילו, אני כשאני מגיע לירושלים כל כאילו מיותרת בעיני. יש בעיר זו מה שאין בשום עיר, הן לגבי העיר והן לגבי יושביה. היאך אסביר דברי, אלא כשם שיושביה של ירושלם הם מוואיקה של כל יושבי תבל ושוכני ארץ כך אקלימה של ירושלם מוואיקה היא של כל האקלימים שבעולם. כל פונה שאנו פונים מוצאים בה אקלים מיוחד. כאן רוח של כרך וכאן רוח של כפר, כאן של מדבר וכאן של שדה, ומובטחני שאלך שתי פסיעות רוח אחרת מצויה שם. רצונך אספר לך אגדה אלת ששמעתי, והיכן שמעתיה? בצלו של גמל, בארץ מדבר.

כשעלתה במחשבתו כביכול לברוא את העולם הוציא מאוצרותיו את כל האקלימים ובחנם ובדקם וקבע לכל מקום אקלים שלו לפי וסתם של בריותיו, ועדיין לא החליטה דעתו כביכול איזו אקלים ישכין בירושלים, העיר ששיכן שמו עליה ביקש לשום בירושלים אקלימו של הרקיע השביעי. באו מלאכי השרת ואמרו לפניו, רבנו של עולם בני אדם שיש להם אכילה ושתייה ושאר צרכי הגוף כלום אפשר שיתקיימו באקלים צח ומצוחצח וך ונקי וטהור שאפילו חיות הקודש אינם מתקיימים שם, אלא בשביל כסא הכבוד שהם טוענים? ביקש לשום בירושלים אקלים של גן עדן. בא השטן ואמר, עיר שהנביא צווח עליה מלאתי עון אתה עושה אותה גן עדן בארץ? אם כן, מה הנחת לצדיקים לעתיד לבא?

מה עשה, נטל מכל האקלימים שבעולם והשכין את כולם בירושלים. ומפני מה השכין כל האקלימים שבעולם בירושלים? מפני שגלוי וידוע היה לפני הקדוש ברוך הוא שעתידה ירושלים ליחרב וישראל לגלות מארצם ולהטלטל לכל המקומות שבעולם, ועתידים הם ברחמיו לחזור לירושלים. שמא לא יהו יכולים לעמוד באקלימה של ירושלים לפי שכבר הרגילו עצמם באקלימן של ארצות אחרות. לכך השכין כאן כל האקלימים שבעולם, כדי שיהא כל אחד ואחד מישראל מוצא כאן אקלימו של מקומו שרגיל בו. רואה אני אותך שפניך משונות. דומה אתה עלי כמי שאינו מרוצה מן העולם, וכמי שכל השאלות שבעולם טורדות אותו.

שיעור 3

"כי נוסע גדול היה בנימין מטודלה": ירושלים של בנימין מטודלה

"מגילת עובדיה הגר" (תרגום נחום גולב), בתוך: שלמה מורג ויששכר-בן עמי (עורכים), מחקרי עדות וגניזה מוקדשים לש"ד גויטיין (מאגנס, 1981), עמק 103-106

כי גורשה מהסתפח בנחלת צביו[ניה]... ולא נמצא במו כמלונה במקשה אחרי חרב היונה אשר הוערה מתערה... תקפה זרוע גיותנית והאיצה במטאטי השמד וגירשה את כל מייחדי שם מכל גבול עפרות קודש בלי לחוננה ולא להתרצות עוד באבניה...

ר' יהודה הלוי

לְבִי בְּמִזְרַח וְאֲנֹכִי בְּסוֹף מְעָרָב / אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאֵיךְ יַעֲרֵב
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרַי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד / צִיּוֹן בְּחַבְלֵי אָדוּם וְאֲנִי בְּכַבְלֵי עָרֵב
יִקַּל בְּעֵינַי עֶזְבֵּי כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ / יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עִפְרוֹת דְּבִיר נַחֲרָב.

ר' בנימין מטודלה, בתוך: אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (גזית, תש"ו), עמ' 39

ומשם שלש פרסאות לירושלם, היא עיר קטנה ובצורה תחת שלש חומות ואנשים בה הרבה. וקוראים להם הישמעאלים יעקוביין וארמים ויונים וגורגיים ופרנקוש ומכל לשונות הגוים. ויש שם בית התצביעות שקונין אותו היהודים בכל שנה מן המלך, שלא יעשה שום אדם צביעה בירושלים כי אם היהודים לבדם. והם כמו מאתים יהודים, דרים תחת מגדל דוד בפאת המדינה.

ר' פתחיה מרגנשבורג, בתוך: אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (גזית, תש"ו), עמ' 53

והלך לירושלים, ואין שם אלא ר' אברהם הצבע, והוא נותן מס הרבה למלך שמניחו שם. והראה לו הר הזיתים.

אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (גזית, תש"ו), עמ' 39

ובכתבי יד: ד', היינו ארבעה. ונראה שהוא הנכון, שאילו היו אז בירושלים מאתים יהודים היה הנוסע מזכיר את ראשיהם, כפי שהוא נוהג בקמלות חשובות אחרות. וכנראה נתחלף לו למעתיק ד' בר' ואחר כך בא מעתיק אחר וכתב בפירוש: מאתים.

ר' בנימין מטודלה, בתוך: אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (גזית, תש"ו), עמ' 40

ושם טינפולי דומיני, והוא היה מקום המקדש, ובנה עליו עומר בן אל כטאב כפה גדולה ויפה עד מאד, ואין מכניסין שם הגוים שום צלם ולא שום תמונה, אלא שבאים להתפלל. ולפני אותו מקום כותל מערבי, והוא אחד מן הכתלים שהיו בקדש הקדשים, וקוראים אותו שער הרחמים, ולשם באים כל היהודים להתפלל לפני הכותל בעזרה. ושם בירושלם, בבית אשר היה לשלמה אָרוֹת סוסים, אשר בנה בנין חזק מאד מאבנים גדולות, לא נראה כבנין ההוא בכל הארץ. ושם נראה עד היום הבֵּרְכָה שהיו הכהנים שוחטים את זבחיהם. והבאים שם מיהודה כותבין שמם על הכותל.

שיעור 4

מפגשי מסורות מונותיאיסטיות בימי הביניים: ניתוח המקרה של אתר העלייה בהר הזיתים

יחזקאל יא, 23

ויעל כבוד ה' מעל תוף העיר, ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר

זכריה יד, 2-9

ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה ונלכדה העיר... ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, כיום הלחמו ביום קרב. ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם, ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד, ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה... והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון, בקיץ ובחורף יהיה. והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

איכה רבה, פתיחתא, כה

עשר מסעות נסעה השכינה... מן העיר להר הזיתים, דכתיב: ויעל כבוד ה' מעל תוף העיר, ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזקאל יא, כג). אמר רבי יונתן: שלש שנים ומחצה עשתה השכינה יושבת על הר הזיתים, סבורה שמא ישראל יעשו תשובה, ולא עשו, והיתה בת קול מכרזת ואומרת: שובו בנים שובבים (ירמיה ג, כב), שובו אלי ואשובה אליכם (מלאכי ג, ז), וכיון שלא עשו תשובה אמרה: אלף אשובה אל מקומי (הושע ה, טו).

ארקולוף (המאה ה-7), מתוך: אלי שילר, הר הזיתים (אריאל, 1977), עמ' 134

בכל הר הזיתים אין נקודה נישאת מאותו מקום אשר ממנו עלה ישו השמימה. שם מצויה כנסייה גדולה ועגולה, מוקפת על ידי שלוש שורות עמודים, מכוסים מלמעלה, ואילו מרכזה פתוח כלפי שמים. במזרחה – מזבח תפילה מוגן ממעל. הגג הפתוח במרכז מאפשר למתפללים לא רק להיטיב לראות את סימני כף הרגל של ישו בשעה שנישא השמימה על ידי ענן, אלא גם את נתיב הינשאו. בשעה שנבנתה הכנסייה לא עלה בידי הבונים לכסות מקום זה, חרף מאמציהם. שכן האדמה השליכה חזרה את הריצוף שהונח עליה. יתרה מזאת, סימני כף הרגל נותרו מוטבעים בעפר באתרם, חרף ביקוריהם התכופים של עולי הרגל ציידים הרליקיות שנטלו ממנו מזכרות בלא הרף. מעליו היה גליל שטוח, בעל היקף גדול, אך נמוך מגובה אדם. בקצהו העליון היה פתח, דרכו ניתן להתבונן באבן, לקרב אליה וליטול מהעפר המקודש. סימני כף הרגל מוארים תמיד על ידי מנורה גדולה... בכל פעם שהחגיגות לזכר העלייה (לשמים) באות לידי סיומן, מתחוללת במקום סופה עזה, המאלצת את המאמינים להשתטח אפיים ארצה, כשפניהם כבושות בקרקע עד עבור הזעם. אותה רוח גם מנעה כל ניסיון לבנות גג מעל טביעת כף הרגל.

ש' אסף ול"א מאיר, ספר הישוב, ב: מימי כבוש ארץ ישראל על ידי הערבים עד מסעי הצלב (מוסד ביאליק ע"י דביר, תש"ד), עמ' 21

ומעודנו ועד היום הזה זכרם הטוב לא מש מפינו ותפילותינו עליכם תדירה... בהר הזתים מול היכל ה'... ועל שער הכהן ועל שערי מקדש ה', בקיבוץ כל בית יש' [ראל] לחג חג ה' חג הסוכות.

משה גיל, ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה, ב (הוצאת אוניברסיטת תל-אביב ומשרד הבטחון, תשמ"ג), אגרת 2

... בעלותך אל הר הזיתים (תעבור) על יד אבן שאורכה י' אמות, רוחבה ב' אמות וגובהה ב' אמות, היא כיסא החזנים, והיא מוצבת במקום שעמד בו הכבוד ג' שנים וחצי על הר הזיתים, עד אשר חרבה ירושלים, כדברי הכתוב "ויעל [כבוד ה'] מעל תוף העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר". יחזקאל יא, כג]. לשם ישוב הכבוד, ככתוב: "ועמדו [רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה". זכריה יד, ד].

הבישוף דניאל, מתוך: אלי שילר, הר הזיתים (אריאל, 1977) עמ' 134

מפסגת הר הזיתים מזרחה היתה עלית ישו למרומים. במקום גבעה קטנה ועליה אבן עגולה, למעלה מגובה הברכיים, ממנה עלה ישו אלוהינו לשמים. הכניסה מוקפת בחומה עגולה ומרוצפת אריחי שיש, ומסביבה חדרים נושאי קמרונות. במרכז קפלה קטנה ומעוגלת, פתוחה כלפי שמים, ללא רצוף. מתחת לכפה זו מצויה האבן המקודשת עליה נחו רגלי ישו. מזבח העשוי מאריחי שיש בנוי מעל לאבן זו, מקום המשמש עתה לעריכת המיסה. האבן הנמצאת מתחת למזבח המקודש, מדופנת מסביבה שיש, ובולטת רק בחלקה העליון, לו נושקים עולי הרגל הנוצרים.

שיעור 5

"ולשם באים כל היהודים להתפלל": על משמעות מסלול העלייה לרגל של נוסעים יהודים בתקופות הצלבנית והממלוכית

ר' יהודה לוי

לְבִי בְּמִזְרַח וְאֲנֹכִי בְּסוּף מְעָרָב / אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאֵיךְ יַעֲרֹב
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרַי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד / צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוּם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עָרֵב
יִקַּל בְּעֵינַי עֶזְב כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ / יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עִפְרוֹת דְּבִיר נַחֲרָב.

ר' יוסף קארו, שולחן ערוך, אורח חיים, סי' תקסא, א-ד

הרואה ערי יהודה בחורבן, אומר: עָרִי קִדְשָׁךְ הָיוּ מְדַבְּרִים (ישעיה סד, ט), וקורע.
הרואה את ירושלים בחרבנה, אומר: צִיּוֹן הִיְתָה מְדַבְּרִים [הִיְתָה יְרוּשָׁלַם] שְׂמֵמָה (שם), וקורע.
וכשרואה בית המקדש, אומר: בֵּית קִדְשֵׁנוּ וְתַפְאֲרֵתֵנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ (בו) אֲבִיתֵנוּ הָיָה לְשִׁרְפֵת אֵשׁ, וְכָל
מִחְמְדֵינוּ הָיָה לְחֶרֶבָה (שם, י), וקורע.
ומהיכן חייב לקרוע? מן הצופים ואח"כ כשיראה המקדש קורע קרע אחר. וכל קריעה טפח...
כל הקרעים האלו בידו ומעומד, וקורע כל כסותו שעליו עד שיגלה את לבו. ואינו מאחה קרעים אלו
לעולם.

מסכות אלמוני תלמיד הרמב"ן, בתוך: אברהם יערי,

מסעות ארץ ישראל (גזית, תש"ו), עמ' 85

משם עולים לירושלם דרך גבעת בנימין. וכיון שמגיעים לצופים רואים משם את ירושלים וקורעין
עליה קריעה אחת. כיון שמגיעין לירושלם עולין לאחת מחרבותיה, משם רואים את הר הבית וחומת
העזרה, עזרת נשים וכל עזרת [כהנים] ועזרת ישראל ומקום המזבח ומקום בית המקדש ההיכל
וההדביר, וקורעין קריעה שניה על ב"ה... ויש הולכים דרך העמק, הוא עמק יהושפט, שם בית הקברות
לישראל בתחתית הר הבית, והולכין בעמק עד שמגיעין נגד האיציטבא אשר בהר הזיתים, מקום אשר
היו שוחטין שם פרה אדומה, ועולים בהר עד האיציטבא, הר גבוה מאד, והאיציטבא היא מכוונת נכח
פתל ההיכל, ומשם רואים הר הבית וכל הבנין אשר עליו, ועל כן מתפללים שם כנגד בית המקדש.

משולם בן מנחם (הביא לדפוס אברהם יערי),מסע משולם מוולטרה בארץ ישראל בשנת רמ"א (מוסד ביאליק, 1948), עמ' 71-75

יום ד', כ"ט לוליו רמ"א, הגענו לירושלים ע"ה. וכשראיתי חרבנה במרירות לב, עשיתי קריעה ארוכה טפח ואמרתי התפילה הראויה להתפלל, אשר היא בידי בקונטרס קטן... כנגד בית המקדש, אשר הוא בהר המורייה, אשר עקד אברהם את יצחק בנו, כנגדו לצד מזרח הר הזתים, ועמק יהושפט בנתים. והעמק הזה מתחיל למעלה מעט, לצפוננו של בית המקדש והר הזיתים, עמוק וצר, וא"כ הולך ומתרחב הרבה למעלה. על ראש הר הזתים מערת חלדה הנביאה ולשם היא נקברת. ויש עליה מציבה ובניין גדול מבית מעט הרוס. וכשהאדם יורד מעט בשיפוע ההר מערת חגי הנביא, ושם מנוחתו כבוד. ואצלו, כמו ל' פסיעות, קבר חבקוק הנביא ע"ה, וזהו כנגד בית המקדש. למטה בעמק, נוטה מעט לצד דרום, קבורת אבשלום, ובניינו מגדל שהוא מאבן אחת... לצד דרום יותר מעט מערת זכריה הנביא ע"ה... לצד דרום הר ציון, היא עיר דוד. למעלה, סמוך לקבורת דוד, יש כנסייה דס' פרנציסקו. ומקום קבורת דוד הוא בנוי, ויש להפתח גדול [של] ברזל. והישמעאלים מחזיקים המפתח ומכבדים המקום ומתפללים שם.

למטה מן ההר תרד בשיפוע גיא בן הינום ויורד אל עמק יהושפט, ולמערב המילוא, שהוא משור אחת קרוב לעיר, שיוצאים שם לטייל, ובפרט היהודים. ובזה הדרך כשתלך לצד מערב כמו מהלך ב' מילין, תמצא מערה עם פתח בנוי, רחוק מעט מאם הדרך לצד ימין כשתסע מירושלים, והפתח הוא מאבן גזית, ותיכנס בתוכו, והוא מטופה כולה, ויש לשם כמה מערות, מערה על מערה, דבר יפה מאד, אשר שם קבורים שבעים סנהדרים. ולמקום ההוא התפללתי. וכשתלך עוד יותר מהלך ב' מילין, תרד בעמק אחר אשר יש לשם גשר אבנים גדול, אשר במקום ההוא הרג דוד את הפלשתי. ואחר כך עליתי בהר גבוה, רחוק משם כמו ב' מילין אחרים, אשר הוא רחוק מירושלים כמו ו' מילין, או מעט יותר, והוא הרמה, מקום אדונינו שמואל הנביא ע"ה... ובחזרתי לירושלים מיל לצד צפון ראיתי לצד צפון קבורת שמעון הצדיק. ושם במערה שלו כמה מערות לצדיקים וחסידים שאין אנו יודעים אותם. ובכל סביבות ירושלים יש כמה מערות לחסידים וצדיקים רבים עד אין מספר, אבל אין אנו [יודעים אלא] אלו הרשומים אשר הם קבלה מפה אל פה מזמנים קדמונים, אשר אי אפשר לחוש, בהיות כי הישמעאלים מכבדים כל אלו המקומות, ויש להם קבלה מפייהם ג"כ כמונו, ואומרים הם ליהודים: למה לא תלכו לקבר הצדיק כך, או לקבר הנביא שמו כך? ומאלו הקברים בקשו הישמעאלים כמה פעמים שיהיו סגורים ובקדושה תחת ידם, וה' הפר עצתם ולא אבה שמוע להם, כי לא ינום ולא ישן שומר ישראל.

משה באסולה (הביא לדפוס י' בן צבי), מסעות ארץ ישראל: לרבי משה באסולה, (החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, תרצ"ט), עמ' 53-56

ירושלם היא בהר אחד וכנגדה הר הזתים ועמק צר ביניהם והוא עמק יהושפט, ירדתי בה... בתחתית הר הזתים ראיתי מערת זכריה הנביא נאה מאד כלו מחצב אחד נחצב ההר סביב ועשוי ב"ב עמודים ובראשו מחודד כלו מחתיכה אחת. סמוך לו בור קורים לו בור בגתן, אומרים שבנות ישראל הפילו עצמן שם בעת החרבן. ולמטה מהן מגדל רחב מחודד בראשו הוא יד אבשלום הנזכר בשמואל. ולמעלה קרוב לראש ההר מערת חגי הנביא ע"ה ובתחתיות תלמידיה ואחרים זולתם. על ראש הר הזתים בית גדול ושם תוך בירה יפה חולדה הנביאה בקבר של שיש, גם שם צריך לפרוע לשומר ישמעאל ליכנס ד' דרימ' ולפרוע שמן להדליק כי שם נרות תמיד. כשאדם עומד בראש הר הזתים ומביא נגד ירושלם רואה כל בית המקדש החצר והגנות. ומאותו צד, היינו במזרח, יש לבית המקדש ב' שערים מברזל סגורים טבועים קצתם בארץ וקורים להם שערי רחמים, ואומרים שבאחד היו נכנסים החתנים ובא' האבלים.

וקרוב לבית המקדש מצד דרום בנין קורים לו מדרש שלמה. חוץ לירושלם לצד דרום הוא הר ציון... אומרים ששם כל מלכי בית דוד... יום ראשון של חנוכה רכבתי לרמה, רחוק מירושלם ו' מילים, פרעתי קפר ו' דרימ', שם ארמון גדול בנוי מעליות על קבר שמואל הנביא ע"ה... ג"כ בחזרה ראיתי מערת סנהדרין רחוקה מירושלם ב' מילים...